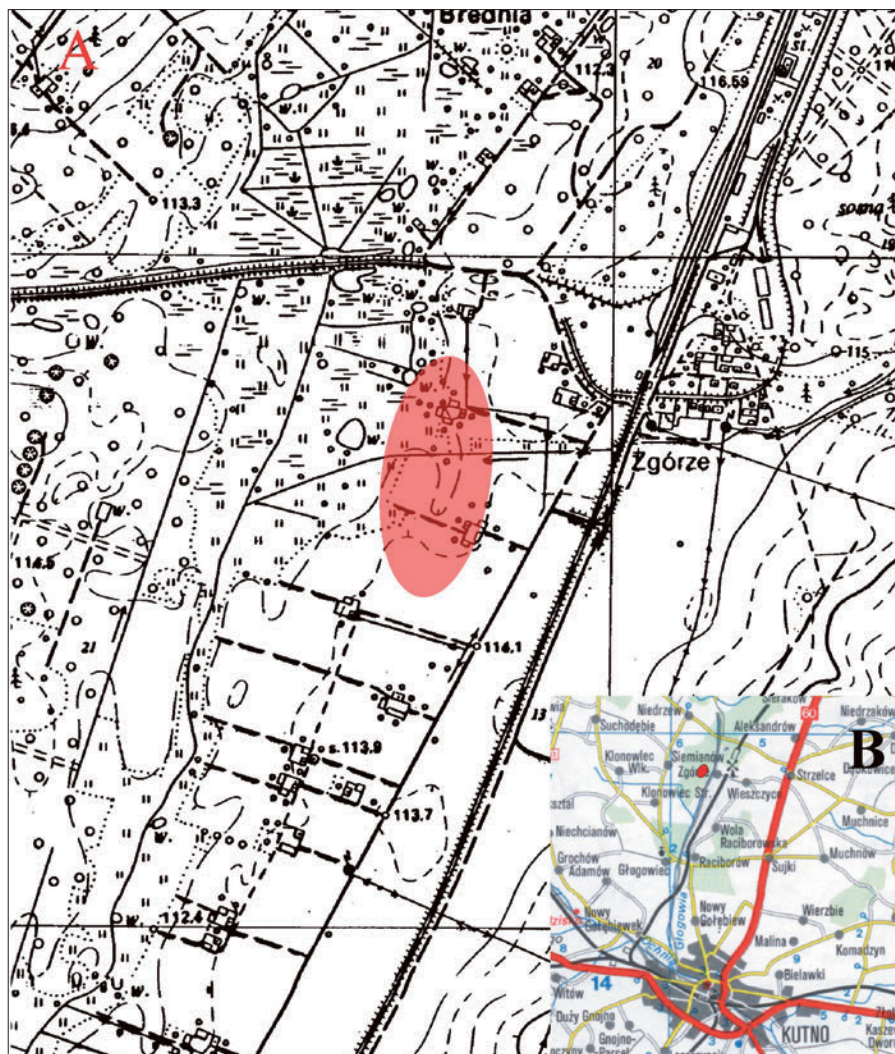

Błażej Muzolf

Wstępne omówienie wyników badań ratowniczych na stanowisku 1-2 w miejscowości Zgórze, gm. Strzelce, woj. łódzkie

Prace na stanowisku podjęto w związku z przystąpieniem do realizacji autostrady A-1 i zostały przeprowadzone przez ekipę Fundacji Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego w Łodzi, pod kierunkiem mgr, mgr: Błażeja Muzolfa i M. Frączak w latach 2005 i 2006.

Stanowisko w Zgórzu zostało zlokalizowane i poddane badaniom sondażowym już w 1999 roku w ramach prac przygotowawczych na trasie projektowanej autostrady A1 przez mgr: K. Gowina i dr M. Rybicką działających również z ramienia Fundacji Badań Archeologicznych (Ryc. 1). Wyznaczono wtedy

Ryc. 1. Zgórze, stan. 1-2, gm. Strzelce, woj. łódzkie. Lokalizacja stanowiska

Fig. 1. Zgórze, site 1-2, Strzelce commune, łódzkie voivodeship. Site location

Ryc. 2. Zgórze, stan. 1-2, gm. Strzelce, woj. łódzkie. Lokalizacja stanowiska w regionach fizjograficznych (wg Kondracki 2002)

Fig. 2. Zgórze, site 1-2, Strzelce commune, Łódźkie voivodeship. Location of the site in physiographic regions (after Kondracki 2002)

przybliżony zasięg stanowiska oraz określono jego charakter i chronologię. Ustalono, że mamy tutaj do czynienia z kompleksem sąsiadujących ze sobą osad (stąd oznaczenie stan. 1 i 2) o wielokulturowych poziomach chronologicznych. Pozyskane materiały przypisano kulturze pucharów lejkowatych, kulturze łużyckiej (epoka brązu oraz okres halsztacki), kulturze przeworskiej oraz nowożytności. Stanowisko archeologiczne w ramach kolizji z autostradą miało objąć około 330 arów.

Ogółem, w trakcie obu sezonów badawczych eksploatacją archeologiczną objęto blisko 310 arów. Odsłonięto i wyeksplorowano ponad 1400 obiektów, wśród których występują głównie, różnorodne jamy osadnicze (zasobowe, śmietnikowe itp.), doły posłupowe oraz paleniska. Z warstwy kulturowej jak i obiektów wydobyto w sumie 28020 artefaktów wśród których zdecydowanie przeważają fragmenty naczyń glinianych, ale pozyskano także około 400 krzemieni, 57 przedmiotów kamiennych, kilkadziesiąt szczątków kostnych oraz kilkadziesiąt innych (w tym metale, monety, fragmenty fajek itd.).

W oparciu o powyższe materiały wyróżniono na stanowisku następujące poziomy chronologiczno-kulturowe:

- neolit, obozowiska kultury pucharów lejkowatych (dalej: KPL);
- neolit, obozowisko kultury amfor kulistych (dalej: KAK);
- neolit, ślady penetracji kultury niemeńskiej (dalej: KN);
- epoka brązu, osada ludności grupy linin kultury niemeńskiej (dalej: GLKN);
- epoka brązu, osada z horyzontu iwieńsko - trzcinieckiego (dalej: KI/KT);

Ryc. 2a. Zgórze, stan. 1-2, gm. Strzelce, woj. łódzkie. Usytuowanie stanowiska na mapie gleb (wg Dylikowa 1984)

Fig. 2a. Zgórze, site 1-2, Strzelce commune, Łódźkie voivodeship. Location of the site on the soil map (after Dylikowa 1984)

- III/IV – V epoka brązu, zespół osad kultury łużyckiej (dalej: KL);
- ślad osadnictwa wczesnośredniowiecznego;
- XVIII/XIX-XX wiek, osadnictwo nowożytne (zabudowa gospodarstw).

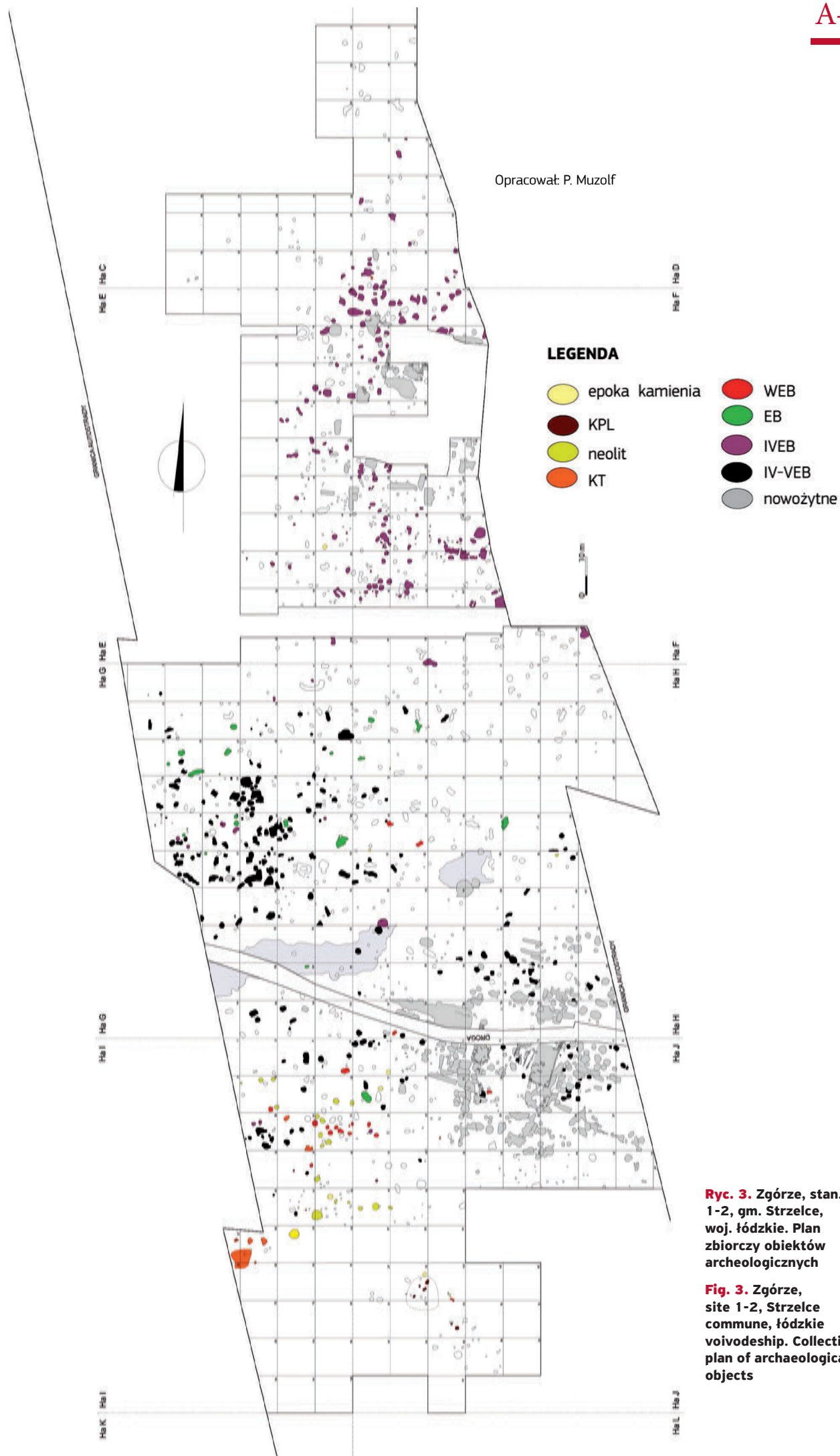
Samo stanowisko jest usytuowane na południowozachód od zabudowań wsi Zgórze, na łagodnym skłonie lewego brzegu doliny niewielkiej rzeki Głogowianki, będącej lewym dopływem rzeki Ochni, która z kolei jest lewym dopływem Bzury (Ryc. 1).

Na całym obszarze występują w podłożu piaski o różnej granulacji, nakryte próchnicą o zróżnicowanej grubości, od 15-20 cm do blisko 60 cm. W tym ostatnim przypadku są to zazwyczaj wypełniska naturalnych obniżen terenowych (dawnych koryt odpływowych, m.in. wód roztopowych) w postaci utworów o pochodzeniu bagiennym.

Pod względem fizjograficznym stanowisko leży na obszarze mezoregionu Równiny Kutnowskiej wchodzącej w skład makroregionu Niziny Środkowomazowieckiej przynależnej do podprovincji Nizin Środkowopolskich (Kondracki 2002, 182, 190).

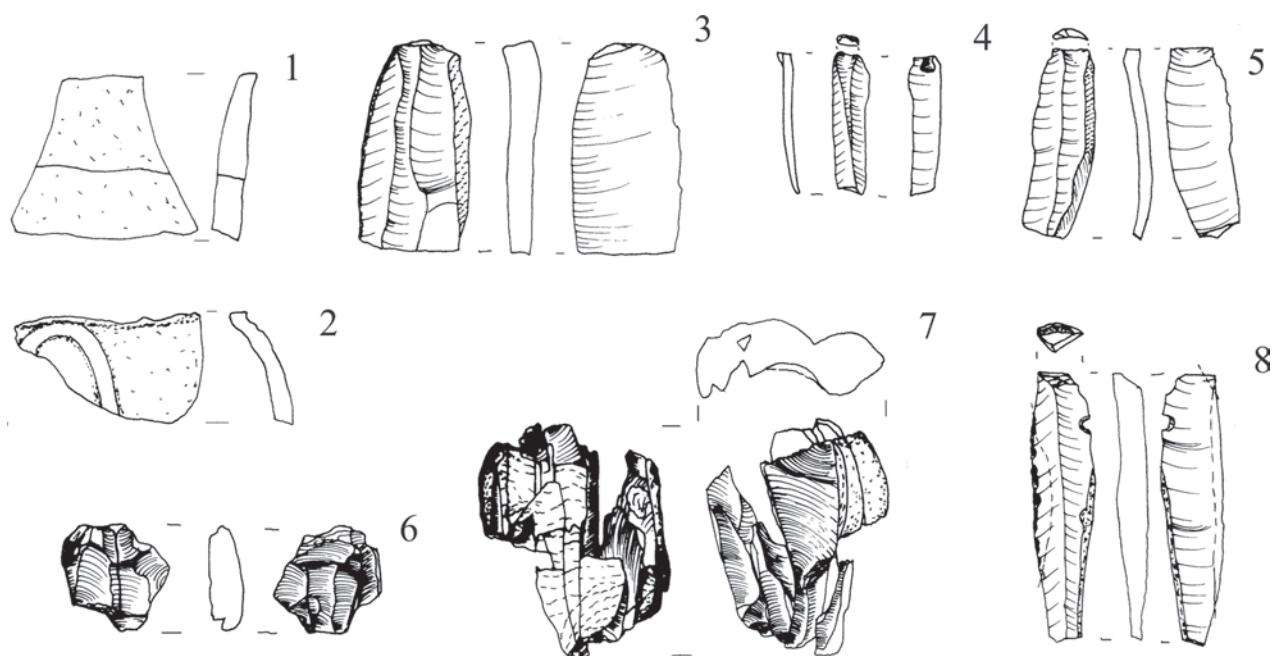
Równina Kutnowska obejmuje północno – zachodnią część Niziny Środkowopolskiej i znajduje się na północ od Bzury i na południe od Wisły (Kondracki 2002, 182). Jej obszar jest dość płaski i monotony o wysokościach w granicach 90-110 m.n.p.m przecięty kilkoma rzekami, m.in.: Ochnią, Słudwią i Nidą, które są lewo-brzeżnymi dopływami Bzury.

Jest to obecnie kraina prawie bezleśna o dosyć zróżnicowanych glebach, stwarzających korzystne warunki dla rozwoju rolnictwa. Występują tutaj gleby brunatne i pyłowe powstałe na piaskach gliniastych lub ciężkich

Ryc. 3. Zgórze, stan. 1-2, gm. Strzelce, woj. łódzkie. Plan zbiorczy obiektów archeologicznych

Fig. 3. Zgórze, site 1-2, Strzelce commune, łódzkie voivodeship. Collective plan of archaeological objects

Ryc. 4. Zgórze, stan. 1-2, gm. Strzelce, woj. łódzkie. Wybór materiału ceramicznego KPL z warstwy (1, 2), oraz zabytków krzemiennych pochodzących z warstwy (3-5, 8) i obiektu 800 (6, 7)

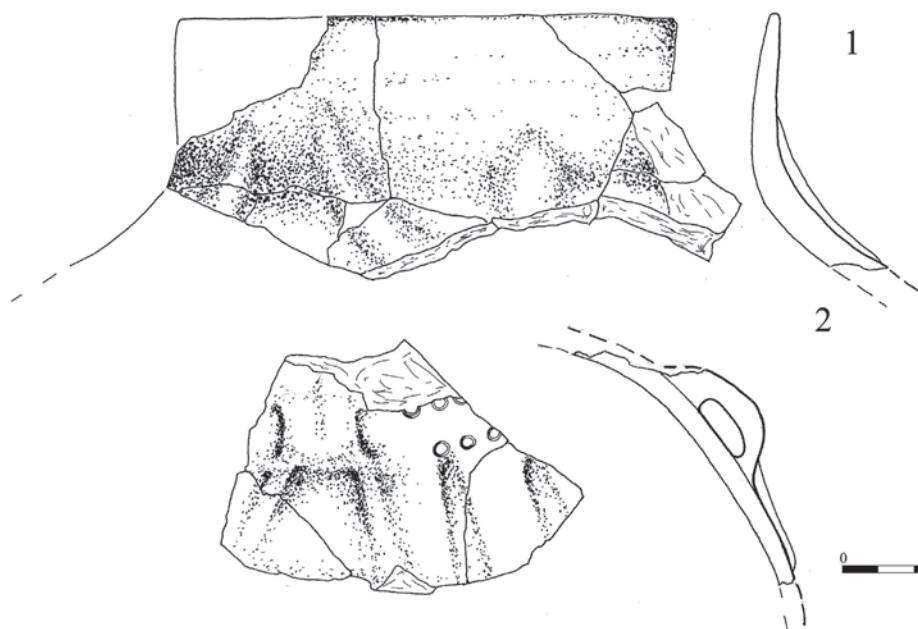
Fig. 4. Zgórze, site 1-2, Strzelce commune, łódzkie voivodeship. Selection of ceramic material of the Funnel Beaker culture from the stratum (1, 2) and flint remains originating from the stratum (3-5, 8) and object 800 (6, 7)

glinach morenowych oraz czarnej ziemi na gruntach pyłowych (Kondracki 2002, 190).

Według opracowania A. Dylkowej w samej dolinie Głogowianki zalegają gleby wytworzone z piasków gliniastych i słabogliniastych tworzących tzw. rolniczy kompleks żytni słaby (Ryc. 2a). Ale już poza tą strefą w otoczeniu znajdują się gleby wytworzone z glin zwałowych lekkich i piasków leżących na glinach, które

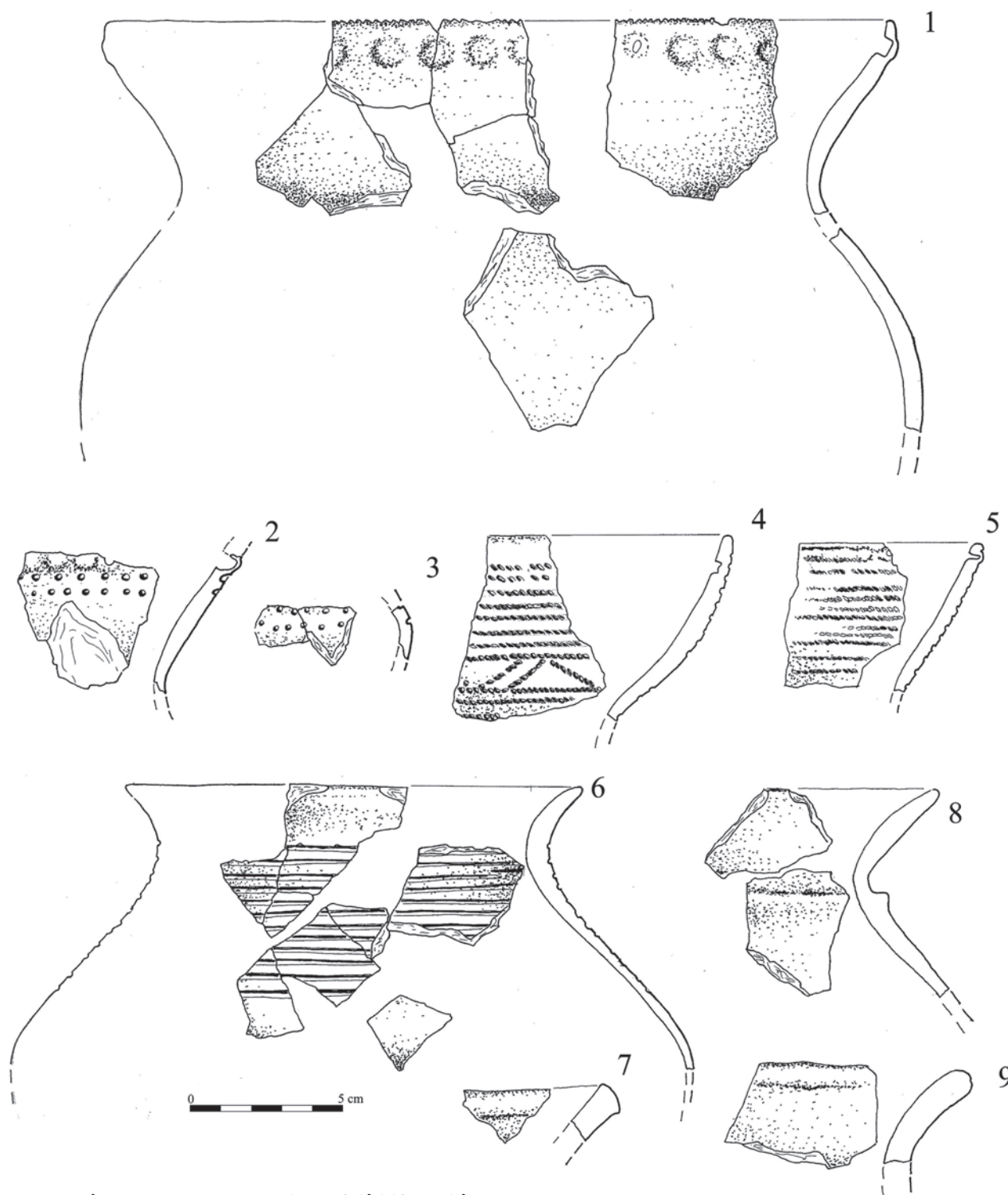
tworzą kompleksy rolnicze pszenne bardzo dobre i dobre oraz żytnie bardzo dobre. Wynika z powyższego, że był to teren bardzo atrakcyjny dla rolnictwa także i w pradziejach.

Relikty poszczególnych poziomów osadniczych odkrywano w pewnych skupiskach obiektów usytuowanych na niewielkich formach naturalnych, składających się na lewą, niską terasę rzeki Głogowianki. Obecnie teren robi wrażenie bardzo płaskiego, bez wyraźnych różnicowań wysokościowych. Jednak w wyniku przeprowadzonych badań okazało się, że pierwotnie obszar ten był porozcinany niewielkimi płytkimi obniżeniami, będącymi śladami zapewne okresowych cieków.

Ryc. 5. Zgórze, stan. 1-2, gm. Strzelce, woj. łódzkie. Wybór materiału ceramicznego KPL z obiektów: 1 – obiekt 792, 2 – obiekt 765

Fig. 5. Zgórze, site 1-2, Strzelce commune, łódzkie voivodeship. Selection of ceramic material of the Funnel Beaker culture from the following objects: 1 – object 792, 2 – object 765

Ryc. 6. Zgórze, stan. 1-2, gm. Strzelce, woj. łódzkie. Wybór materiału kultury niemeńskiej z warstwy (1) i obiektu 1008 (2, 3), kręgu leśnego (4, 5) oraz kultury iwieńskiej z horyzontu HT1 (6-9)

Fig. 6. Zgórze, site 1-2, Strzelce commune, łódzkie voivodeship. Selection of material from stratum (1) of Neman culture and object 1008 (2, 3), sub-Neolithic culture circle (4, 5) and Iwno culture from HT1 horizon (6-9)

Łącząc ostatecznie wyniki analiz geomorfologicznych oraz danych archeologicznych, stwierdziliśmy, że w obszarze objętym badaniami mamy do czynienia z trzema formami terenowymi, w postaci półwyspów/cypli terasy nadzalewowej wcinających się w dolinę rzeki

Głogowianki, które określiliśmy mianem stref: I, II i III. W każdej z nich wyznaczono odpowiednie poziomy chronologiczno – kulturowe, oznaczone jako: A – osadnictwa neolitycznego, B – odnoszące się do wczesnego i starszego okresu epoki brązu, C – do osadnictwa pól popielnicowych (kultury łużyckiej), D – okresu nowożytnego (Ryc. 3).

Materiały krzemienne, które zostały sklasyfikowane, pozyskiwano głównie z warstwy kulturowej, jak również z obiektów na całym obszarze objętym badaniami.

Jeżeli chodzi o ich chronologię to w przypadku foremnych wiórów wykonywanych m.in. z krzemienia czekoladowego, jak również świeciechowskiego, to należy je wiązać z osadnictwem KPL i po części z KAK. Z tej ostatniej jednostki kulturowej pochodzi składanka bryły krzemiennej pochodzącej z niewielkiej pracowni krzemieniarskiej (Ryc. 4:7). Znaczna część wyrobów krzemiennych została wykonana z materiałów miejscowych, narzutowych i wiąże się z osadnictwem WEB i KŁ z epoki brązu.

Osadnictwo neolityczne zidentyfikowano w kilku strefach o zróżnicowanym przypisaniu chronologiczno – kulturowym. W pierwszym rzędzie mamy do czynienia z dwoma skupiskami materiałów i obiektów KPL zostały zlokalizowane w strefie II oraz III. Pozyskane materiały możemy datować na fazę wiórecką.

Drugi schyłkowoneolityczny poziom kulturowy wyznaczają obiekty i materiały ruchome kultury amfor kulistych, które tworzą niewielkie skupisko w ramach strefy III. Skupisko to jest o tyle interesujące, że w zespołach KAK występuje także domieszka materiałów, które możemy identyfikować z kulturą niemeńską (KN). W materiałach zaliczonych do KAK zwracają uwagę fragmenty naczyń zdobione motywami plastycznymi w postaci tzw. wąsów przy uchach, i łukowatych listew oraz, co jest szczególnie ważne, stosunkowo rzadkich pionowych kanelur na brzuścu (Ryc. 5:2). Zwłaszcza zdobnictwo kanelurami może być uznane za wpływ z kręgu kultury badamskiej, z datowaniem w ramach schyłku fazy IIA lub fazy IIB/IIIA w kujawskim schemacie rozwoju KAK (Czebreszuk 1996; Czebreszuk, Szmyt 1992; Szmyt 1996). Ponadto notujemy zdobnictwo motywem tzw. „ptasiego piórka” (Ryc. 5:2) oraz rozbudowanych wątków złożonych z odcisków prostokątnego stempelka w układach krokwiastych zdobiących m.in. ucha oraz górne partie brzuśca. Wszystkie znaleziska pozwalają na sytuowanie omawianego zespołu relikwów osadnictwa KAK głównie w ramach fazy IIIA.

Jakkolwiek spotykamy także w inwentarzach KAK fragmenty wylewów zdobione dołkami wypychanymi od wnętrza, a także fragmenty wylewów zdobione „karbowaniem” krawędzi, to w naszym przypadku takie znaleziska wiążemy z oddziaływaniami (?) kultury niemeńskiej (Ryc. 6:1). Do tego typu znalezisk znajdujemy szereg odpowiedników u B. Józwiaka (2003), jak również w najbliższej okolicy, bo z badań na Pojezierzu Gostynińskim (Pelisiak *et al.* 2006).

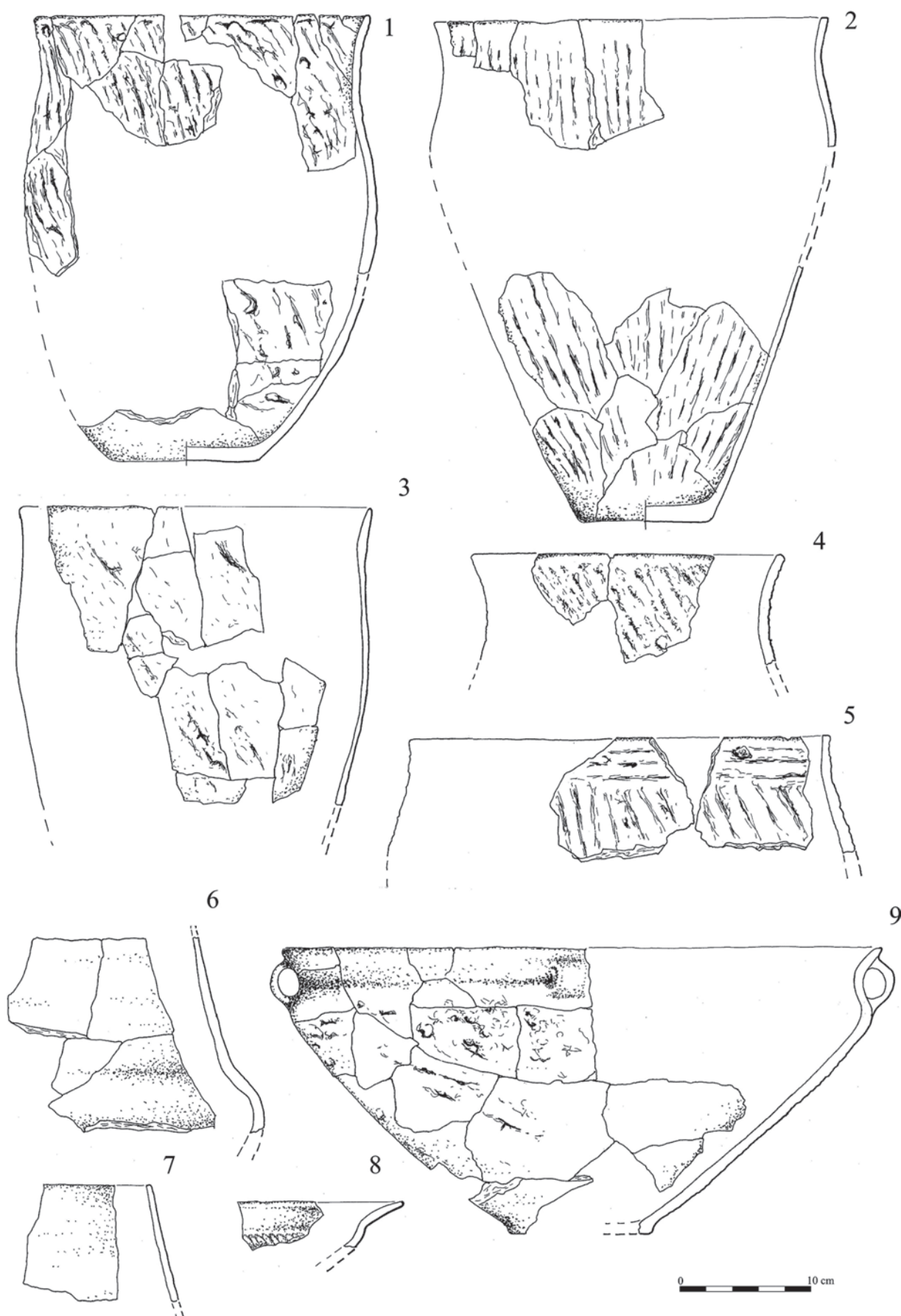
Również z kręgiem leśno – wschodnioeuropejskim są związane materiały zaliczone przez nas do grupy linińskiej kultury niemeńskiej, a z którymi łączymy silnie wychylone wylewy zdobione na całej powierzchni

motywami wykonanymi odciskami sznura w bogatych układach, wzbogacone otworkami, jak również dołkami wypychanymi od wnętrza, co niekiedy tworzy swego rodzaju guzki na zewnętrznej powierzchni naczynia. Są to bardzo charakterystyczne elementy, do których znajdujemy również szereg analogii, m.in. u E. Kempisty (1972), B. Józwiaka (2003) oraz m.in. na Pojezierzu Gostynińskim. W najnowszej klasyfikacji B. Józwiaka tego typu materiały są pomieszczone głównie w jego grupie HL2. Tego typu zdobnictwo oparte głównie na odciskach sznura wyznacza na stanowisku odrębne skupisko w strefie II. Ale o obecności społeczności z tego kręgu świadczą także i inne motywy zdobnicze, aczkolwiek występujące pojedynczo, w postaci tzw. ściegu bruzdowego wykonanego narzędziem o dość szerokim, zębatym żądle, czy też o powierzchniach wiechciowanych.

Jednoznaczne przypisanie materiałów związanych z KAK, KN i GL (KN) jest trudne, zważywszy, że dochodzą tutaj jeszcze materiały KI/KT. Jest to spowodowane bardzo zbliżoną technologią wykonywania naczyń, opartą głównie na masie ceramicznej schudzanej różnymi frakcjami, szczególnie białego, tłucznia kamiennego oraz wygładzanych, aż do wyświecania, powierzchni zewnętrznych, przy obecności także technologii opartej na średnim i drobnym piasku.

Jednak w oparciu o analogie możemy, jak się wydaje, wyznaczyć starszy horyzont znalezisk związanych z KAK połączyć najwcześniej z fazą IIB/IIIA, noszącej znamiona wpływów ceramiki badeńskiej (Szmyt 1996). Natomiast sprawą trudniejszą jest jednoznaczne osadzenie materiałów GL, które tworzą zapewne samodzielny horyzont schyłkowoneolityczny – wczesnobrązowy. Zespół ten wyznaczałby kolejny poziom osadniczy z tzw. interstadium epok neolitu i brązu (INB).

Na stanowisku w Zgórzu wystąpiły również znaleziska, które przypisujemy do starszej epoki brązu (II EB). Tego typu materiały wystąpiły głównie w strefie III, ale także II i I tworząc niewielkie skupiska. Na ten okres datujemy materiały, które wiążemy z kulturą iwieńską (KI) z jej faz KI II i KI III oraz z najwcześniejszych horyzontów kultury trzcinieckiej (KT), skażonych silnie przez KI oraz elementy wschodnie z kręgu grupy mazowiecko – podlaskiej KT. W klasyfikacji badaczy poznańskich w odniesieniu do materiałów z Kujaw są to tzw. horyzonty trzcinieckim 1 i 2 (HT1 i HT2). Materiały KI, pochodzące tak z obiektów, jak i z warstwy, charakteryzują się obecnością plastycznych listew, silnie wywiniętymi wylewami, baniastymi brzuściami oraz sporadycznym ornamentem rytym żłobków, przy silnie wygładzanych, aż do wyświecania, powierzchniach zewnętrznych, zazwyczaj barwy ceglasto czerwonej lub plamistej, popielato

Ryc. 7. Zgórze, stan. 1-2, gm. Strzelce, woj. łódzkie. Wybór materiału ceramicznego kultury łużyckiej z obiektu 200

Fig. 7. Zgórze, site 1-2, Strzelce commune, łódzkie voivodeship. Selection of ceramic material of the Lusatian culture from object 200

- ceglastej. Wzmiankowany ornament dookolnych „żłobków”, jest przerywany w jednym wypadku niewielkim okrągłym guzkiem, co jest jedną z cech charakterystycznych KI, do których znajdujemy szereg analogii w tej kulturze. Motyw ten przechodzi następnie do inwentarzy KT.

Jednocześnie w obrębie badanego obszaru brak materiałów, które jednoznacznie należałoby łączyć z „klasyczną” fazą KT, w postaci m.in. charakterystycznych krawędzi oraz zdobnictwa. W takiej sytuacji na stanowisku w Zgórzcu mamy do czynienia z tzw. fazą „inwizacji” kręgu trzcinieckiego (lub też odwrotnie) w najstarszej fazie KT, sytuowanej w ramach horyzontu HT 1 i 2. Szczególnie charakterystycznym elementem jest fragment naczynia zdobiony pionowymi oraz poziomymi układami żłobków, pomiędzy którymi sytuowano, niekiedy płaszczynowo, ornament nakłuwany. Jest to niewątpliwie przykład łączenia stylistyki KI (układ żłobków, ornament „metopowy”) z elementami wschodniego (mazowiecko – podlaskiego) ugrupowania KT. Doskonałe analogie takiego zdobnictwa pochodzą m.in. z Rybina, itd., skąd takie materiały są sytuowane w HT2 z datowaniem pomiędzy 1850/1800 – 1750/1700 p.n.e. (Makarowicz 1998).

Powyższa sekwencja transformacji kulturowej w czasie INB, poczynając od schyłkowej KAK, poprzez KN, GL, KI na KT kończąc, jest jednym z najciekawszych odkryć dokonanych na omawianym stanowisku.

Materiały związane z osadnictwem społeczności kręgu pól popielnicowych tzw. kultury łużyckiej (poziom C), tworzą na stanowisku najliczniejszy kompleks chronologiczno – kulturowy. Ze względu na rozprzestrzenienie obiektów osadowych oraz ich charakter i chronologię mamy tutaj do czynienia z kilkufazowym osadnictwem tworzącym cztery podstawowe jednostki przestrzenne.

Północny kompleks obiektów na stanowisku, zlokalizowany w strefie I, tworzy osadę, datowaną na schyłek III i IV okres epoki brązu. Wystąpiło tutaj znaczne nagromadzenie dużych jam zasobowych oraz kilka zespołów dołów posłupowych, co wskazuje, że istniały tutaj także obiekty typu mieszkalnego. Mniejsze skupiska obiektów wyznaczają hipotetyczną, podstawową jednostkę organizacyjną osady, w postaci poszczególnych zagrod.

W wyniku przeprowadzonych badań wyznaczono granice tej osady od N, W i S. Ustalenie granic od strony E uniemożliwia granica badanego pasa autostrady. Od zachodu ogranicza „osadę” krawędź doliny rzeczki, a od południa niewielkie obniżenie terenowe.

Część terenu w tym kompleksie obiektów jest zapewne zniszczona przez liczne obiekty nowożytnie związane

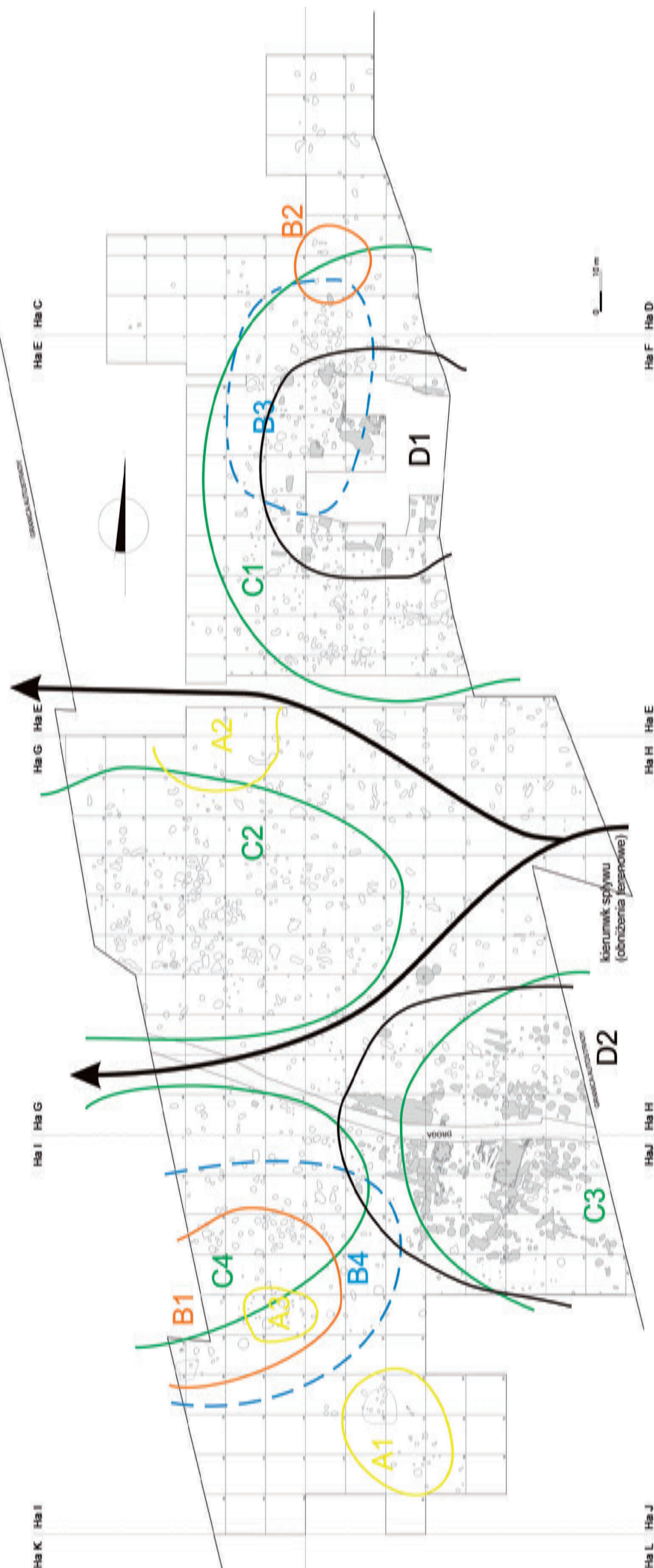
z istniejącym tutaj gospodarstwem nowożytnym. Tym niemniej można dopuszczać możliwość, iż przestrzenie osady ta została zorganizowana na planie okręgu, z centralnym kolistym placem.

Wśród ponad 6000 fragmentów naczyń z tej osady spotkamy się z bardzo zróżnicowanymi formami, poczynając od garnków, poprzez różnorodne wazy baniaste, także z kryzą u wylewu i dwustożkowate, amfory, kubki/dzbanki, czerpaki oraz w znikomej ilości talerze. Cechą charakterystyczną tychże materiałów, jeżeli chodzi o stronę ornamentacyjną, jest nagminne występowanie motywów szerokich facetowań lub kanelur w układach skośnych, łukowatych, pionowych itp. (Ryc. 7:8). Są to jednoznaczne cechy grupy środkowopolskiej KŁ, aczkolwiek występują również w innych grupach regionalnych, ale w zdecydowanie mniejszym natężeniu, pamiętajmy, że kiedyś grupę środkowopolską nazwano: „grupą ceramiki skośnie żłobkowaną”. Datowanie tego typu wątków możemy generalnie odnosić w naszym obszarze, naszym zdaniem, głównie jak się wydaje dopiero na HaA2/HaB1.

Zdecydowana większość garnków posiada powierzchnie chropowate, aczkolwiek dość częste są także powierzchnie szorstkie (Ryc. 7:3). Wśród nich przeważają formy esowate (tulipanowate), przy mniej licznych z krótką szyjką i rzadko jajowatych. Sporadycznie stwierdzano obecność fragmentów tzw. talerzy, które charakteryzują się znaczną grubością i posiadają niekiedy ornament rytych linii odcinkowych. Ich obecność w inwentarzach z tego okresu jest dość rzadka.

Na południowy-zachód od wyżej opisanej osady, w strefie II, odnotowano następne nagromadzenie obiektów kultury łużyckiej, które tworzy osadę C2. Chronologia materiałów z tej osady wydaje się być nieco młodsza od poprzedniej i należy je datować na schyłek (?) IV okresu epoki brązu oraz zapewne na początki V okresu epoki brązu. Na tej osadzie obserwujemy znaczne nagromadzenie obiektów łużyckich, sytuowanych w zespołach, ale głównie w postaci różnorodnych jam zasobowych. Ich charakter może sugerować, że w tym przypadku możemy mieć tutaj do czynienia głównie z częścią gospodarczą osady. Zdecydowanie przeważają tutaj naczynia w formie garnków o powierzchniach chropowatych, wśród których znacznie liczniej (?) występuje odmiana garnków z krótką szyjką. Zdecydowanie mniej jest naczyń, które ogólnie możemy zaliczyć do tzw. ceramiki stołowej. Również dość sporadycznie występuje tutaj zdobnictwo analogiczne do tego z osady C1.

Na południe od „osady” C2 ze strefy II, wzdłuż, jak się wydaje okresowego cieku, który oddziela strefę II od III, rozciąga się obszar osad C3 i C4. Osady te

Ryc. 8. Zgórze, stan. 1-2, gm. Strzelce, woj. łódzkie. Plan zbiorczy stanowiska z wyznaczonymi strefami oraz osadami z poszczególnych poziomów chronologiczno - kulturowych. A1, A3 - KPL; A2 - KAK; B1, B2 - KN i GLKN; B3, B4 - KI/KT; C1, C2, C3, C4 - KŁ; D1, D2 - nowożytność

Fig. 8. Zgórze, site 1-2, Strzelce commune, łódzkie voivodeship. Collective plan of the site with marked zones and settlements from successive chronological and cultural levels. A1, A3 - TRB; A2 - GAC; B1, B2 - NC and LGNC; B3, B4 - IC/TC; C1, C2, C3, C4 - LC; D1, D2 - modern times

charakteryzują się zdecydowanie mniejszym nagromadzeniem obiektów. Obiekty z tych skupisk to głównie jamy zasobowe i odpadkowe, wśród których brak jednoznacznie identyfikowanych dołów posłupowych, które tworzyłyby układy wskazujące na istnienie domów słupowych. W takiej sytuacji trzeba ponownie rozważyć możliwość, iż owe skupiska tworzą jedynie zaplecze gospodarcze właściwej osady, np. ze strefy I, czyli osady C1. Również i w tej części stanowiska przeważają naczynia „kuchenne” o powierzchniach chropowaconych ze znikomą ilością naczyń ornamentowanych.

We wszystkich skupiskach obiektów KŁ, niezbyt często odkrywano kamienne rozcieracze – tłuczki, a fragmenty płaskich żaren są całkowicie sporadyczne.

Chronologia materiałów pozyskanych w obrębie tychże skupisk obejmuje generalnie IV okres epoki brązu z przechodzeniem w V okres epoki brązu.

Sporym zaskoczeniem był zasadniczy brak w obszarze badanym reliktyw osadnictwa średniowiecznego (poziom D). Jedynie w strefie II pozyskano pojedyncze fragmenty naczyń, które możemy zaliczyć do młodszej fazy okresu wczesnośredniowiecznego, będące zapewne wynikiem penetracji tego terenu, a nie śladem trwałego osadnictwa.

Znacznym utrudnieniem w prowadzonych pracach było istnienie w strefie I zrujnowanych zabudowań gospodarstwa rolnego otoczonego przez liczny zespół obiektów ziemnych w postaci różnorodnych wyrobisk po wybieraniu piasku, dołów po kopcowaniu, jam śmietnikowych, dołów z padłymi zwierzętami itd. Zespół ten przynależy do poziomu nowożytnego. Z podobnym

utrudnieniem spotkaliśmy się także w trakcie prowadzenia badań strefy III, gdzie były to kamienne relikty (bruki i podwaliny) budynków nieistniejącego już obecnie gospodarstwa (rozebranego pod koniec lat siedemdziesiątych XX wieku) Tych obiektów jest ponad sto-kilkadziesiąt i składają się na drugie skupisko obiektów nowożytnych.

Z wypełnisk obiektów nowożytnych jak również z warstwy kulturowej uzyskano około 6 000 fragmentów przedmiotów, głównie w postaci naczyń fajansowych, porcelitowych, porcelanowych, kamionkowych, szklanych i glinianych, jak również przedmiotów metalowych (m.in. podkowy, monety, inne odpady). Datowanie tychże materiałów odnosi się do wieków XIX i XX.

Podsumowując należy stwierdzić, że stanowisko w Zgórzu 1-2 ze względu na nagromadzenie różnorodnych poziomów chronologiczno – kulturowych, które można było rozpoznać w znacznym zakresie przestrzennym jest odkryciem bardzo cennym. Szczególnie możliwość analizowania rozplanowania oraz charakteru osadnictwa tzw. kultury łużyckiej ma tutaj szczególne znaczenie. Równie istotne są odkrycia związane z osadnictwem KAK oraz ogólnie rozumianego kręgu leśnego. Znaleźiska o takim charakterze nie należą do szczególnie częstych i ich dogłębne opracowanie może przynieść szereg nowych ustaleń.

Prace na stanowisku zakończono w 2006 roku i obecnie trwa końcowy etap opracowywania pozyskanych materiałów.

Bibliografia

- Czebreszuk J. 1996. *Spółeczności Kujaw w początkach epoki brązu*. Poznań.
- Czebreszuk J., Szmyt M. 1992. *Osadnictwo neolityczne i wczesno-brązowe w Dębach woj. wrocławskie stanowisko 29*. Poznań – Inowrocław.
- Dylikowa A. (red.) 1984. *Województwo płockie. Monografia regionalna*. Łódź – Płock.
- Józwiak B. 2003. *Spółeczności subneolitu wschodnioeuropejskiego na Niżu Polskim w Międzyrzeczu Odry i Wisły*. Poznań.
- Kempisty E. 1973. Kultura ceramiki grzebykowo-dółkowej z terenu Mazowsza i Podlasia. *Wiadomości Archeologiczne* 37, 411-483.

- Kondracki J. 2002. *Geografia regionalna Polski*. Warszawa.
- Makarowicz P. 1998. *Rola spółeczności kultury iwieńskiej w genezie trzcinieckiego kręgu kulturowego (2000-1600 BC)*. Poznań.
- Pelisiak A., Rybicka M., Ralska-Jasiewiczowa M. 2006. *From the Mesolithic to Modern Times. Settlement Organization and Economy Recorded in Annually Laminated Sediments of the Lake Gościąg (Central Poland)*. Rzeszów.
- Szmyt M. 1996. *Spółeczności kultury amfor kulistych na Kujawach*. Poznań.

Summary

Błażej Muzolf

Preliminary overview of results of the rescue excavations on site 1-2 in Górze, Strzelce commune, Łódzkie voivodeship

Works on the site were undertaken in connection with the start of construction of the A-1 motorway and were carried out by the team of the Prof. Konrad Jażdżewski Foundation for Archaeological Research from Łódź under the direction of Błażej Muzolf and M. Frączak in the years 2005-2006 (Fig. 1).

Altogether, nearly 310 areas were covered by the archaeological exploration during both research seasons. More than 1,400 objects were uncovered and investigated, most of them being various settlement pits (storage pits, waste disposal pits etc.), post holes and furnaces. Altogether, 28,200 artefacts were excavated from the cultural stratum and objects mainly in the form of fragments of clay vessels, but, apart from that, approximately 400 flints, 57 stone items, several hundred bone remains and several dozens other items, most of them created in modern times (including metals, coins, pipes, etc.) were also obtained.

In physiographic terms, the site is situated in the mesoregion of the Kutno Plain constituting a part of the macroregion of the Central Mazovian Lowland belonging to the subprovince of Central Polish Lowlands (Fig. 2) (Kondracki 2002, 182, 190).

Remains of individual settlement levels were uncovered in certain complexes of objects situated on small natural forms constituting the left low terrace of the Głogowianka River.

Flint materials were discovered in the entire area covered by the research. As regards their chronology, regular chips made from chocolate flint, Świeciechów flint etc. should be associated with the settlement of Funnel Beaker culture (further called TRB) and partly with the Globular Amphora culture (further called GAC). One of the items originating from the latter is a composite flint lump made in a small flint-making workshop (Fig. 4:7).

The Neolithic settlement was identified in several zones with different chronological and cultural allocations. On the first level, we deal with two clusters of materials and objects of TRB, which we can generally date at the Wiórek phase. The second cultural level, which is dated to the late Neolithic period, is determined by objects and materials of the Globular Amphora culture with an admixture of materials identified with the Niemen culture (further NC). The items that attract our attention among GAC materials include fragments of vessels decorated with plastic motifs in the forms of moustaches near ears, curved laths and, particularly important, relatively rare vertical flutings on the belly (Fig. 5:2). Fluting decorations can be particularly regarded as an influence of the circle of the Baden culture, with dating to the end of phase IIA or phase IIB/IIIA in the Cuiavian scheme of development of GAC (Czebreszuk 1996; Czebreszuk, Szmyt 1992; Szmyt 1996).

Items that can be associated with the early stages of the Bronze Age include materials from the Iwno culture (further IC) from its phases IC II and IC III and from the earliest

horizons of the Trzciniec culture (further TC) with elements of the Mazovia & Podlasie group. A particularly characteristic element is the fragment of a vessel decorated with vertical and horizontal arrangements of grooves, between which a punctured ornament was situated. It is an unquestionable example of a combination of the IC style (arrangement of grooves, metopic ornament) with elements of the eastern (Mazovia & Podlasie) group of TC. Ideal analogies of such decorations originate, among others, from Rybiny etc., from where such materials are situated in HT2 with dating between 1850/1800 – 1750/1700 BC (Makarowicz 1998).

Materials related to the settlement of the community of the circle of urn fields – Lusatian culture (further LC) – form the largest chronological & cultural complex on the site, where four basic spatial units are determined.

The northern complex of objects located in zone I forms the settlement C1 with a substantial concentration of large storage pits and several groups of pits formerly occupied by posts, which indicates the prior existence of residential objects in that place. Smaller clusters of objects mark out a hypothetical basic organisational unit of the settlement in the form of individual farmsteads. We can presume that in spatial terms this settlement was organised on the circle plan with a central circular square. On the basis of characteristic forms of vessels, this complex should be associated with the IV period of the Bronze Age.

In zone II of the site, further accumulation of LC objects was found, which forms the settlement C2 dated to the end (?) of the IV period of the Bronze Age and presumably to the beginning of the V period of the Bronze Age. In this settlement, we can observe the accumulation of CL objects situated in groups, but mainly in the form of various storage pits. This may suggest that we are dealing mainly with the utility part of the settlement in this case. The prevailing form of vessels in this settlement is pots with coarse surfaces, with a variety of short-necked pots occurring more often among them. The number of vessels that could generally be classified as ceramic tableware is definitely smaller. Ornaments similar to those from the settlement C-1 occur quite sporadically here, too.

South of the settlement C2, along a seemingly periodic water course separating zone II from zone III, the area of settlements C3 and C4 stretches out. These settlements are characterised by a definitely smaller accumulation of objects. Objects from these clusters include mainly storage and waste disposal pits, among which there are no unequivocally identified pits formerly occupied by posts that would form arrangements signifying the existence of column houses. In this situation, we can presume again that these clusters form only a resource base of the proper settlement – for instance, the settlement C1. The prevailing type of vessel in this part of the site is also “kitchen” vessels with coarse surfaces, with a marginal number of ornamented vessels.

The chronology of materials acquired within the borders of these cultures encompasses the IV period passing into the V period of the Bronze Age.

In the area covered by the research, there are basically no remnants of settlement from the Middle Ages (level D). Only individual fragments of vessels acquired in zone II can be

assigned to the late phase of the early Middle Ages; presumably, they are a result of penetration of that area rather than a trace of permanent settlement.

Research work was hindered to a significant extent by the fact that zones I and III included remnants of buildings of modern farms surrounded by numerous groups of ground-embedded objects in the form of various excavations after drawing of sand, pits left after heaping, waste disposal pits etc. From backfills of modern objects and the cultural strata approximately 6,000 fragments of objects were acquired, mainly in the form of faience, semi-vitreous chinaware, porcelain, stoneware, glass and clay vessels as well as metal items (such as

horseshoes, coins or other waste). This material is dated to the 19th and the 20th century.

To sum up, we can state that site 1-2 in Zgórze is a very valuable discovery because of the accumulation of various chronological and cultural levels, which could be recognised to a significant spatial extent. The possibility of analysis of the layout and nature of settlement of Lusatian culture is of special importance here. Equally important are discoveries related to the settlement of GAC and the generally understood forest circle. Discoveries of this kind do not occur too frequently and their in-depth analysis can produce a number of new findings.

■